УДК 2-525.6-055.2(477-55)»18/19»](045)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.16

Чучалін О.П.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

КИЄВО-ФЛОРІВСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ МОНАСТИР: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД ТА ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті досліджується історія заснування, господарсько-економічний розвиток та соціальний склад чернецтва Києво-Флорівського жіночого монастиря у синодальний період. Встановлено, що обитель було засновано в середині XVI ст. Найбільшого свого розквіту монастир досяг у синодальний період. З 1786 р. до 1917 р. Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир належав до неспільножительних обителей першого класу і підпорядковувався Київському єпархіальному управлінню. Очолювали монастир ігумені.

Упродовж усього XIX – початку XX ст. архітектурний і господарський комплекс монастиря постійно розбудовувався і змінювався. Настоятельниці обителі докладали зусиль до збагачення внутрішнього оздоблення храмів, зміни і вдосконалення їх зовнішнього вигляду, розширення матеріальної та господарської бази монастиря. Фінансово-господарську основу монастиря складали його земельні угіддя, млини та промисли, а також капітали, розміщені в банках. У пореформений період суттєво зросла чисельність черниць та послушниць монастиря. Це було обумовлено, з одного боку, послабленням станових обмежень, що сприяло збільшенню притоку нижчих верств населення (селянок, містянок), з іншого – зростання господарства і доходів монастиря призвело до того, що обитель тепер могла забезпечити роботою і утримувати значне число черниць і послушниць. Керівництву обителі вдалося організувати численні господарські служби і промисли, на яких щорічно працювали богомольці, що приїздили з навколишніх сіл, послушники та наймані працівники.

З'ясовано, що Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир, окрім господарської, займався просвітницькою та благодійницькою діяльністю. Тут функціонувало двокласне жіноче училище, богадільня, лікарня, дім для пристарілих і немічних черниць.

Ключові слова: *Православна церква, Києво-Флорівський монастир, ігуменя, архітектурний комплекс, господарська діяльність, благодійництво.*

Постановка проблеми. Сьогодні найбільш актуальним в історії Православної церкви в Україні залишається проблема здійснення фундаментальних наукових досліджень її синодального періоду. У цьому контексті особливий інтерес становить історія її монастирів, на фоні яких простежуються усі складності соціально-економічного, політичного та культурного розвитку України імперського періоду XIX – початку XX ст.

Не дивлячись на існуючий значний інтерес до історії Церкви. Історія монастирів міста Києва XIX – початку XX ст. залишається маловивченою. Спеціальних історичних досліджень, присвячених монастирям Києва синодального періоду, практично не існує, не дивлячись на те, що саме в цей період в Київській єпархії спостерігався процес відродження і розвитку православних монастирів та зростання чисельності чернецтва.

Одним з найбільш відомих київських монастирів цього періоду був Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир. За майже п'ять століть своєї історії ця обитель пережила як періоди значного розквіту, так і часи повного забуття та нового відродження. Заснований в середині XVI ст., у синодальний період монастир перетворився в один із найбагатших в Київській єпархії, був шанованою і популярною обителлю серед широких верств населення.

Актуальність означеної наукової проблеми визначається необхідністю детального дослідження економічного, культурного і духовного життя Києво-Флорівського Вознесенського жіночого монастиря в соціокультурному середовищі великого міста. Це дослідження автора ґрунтується на широкій фактичній базі, що складається переважно з архівних матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наявної наукової літератури з історії православних монастирів України загалом та Київської єпархії зокрема засвідчує слабкість нау-

кового дискурсу з окресленої наукової проблеми. До числа загальних праць з проблематики православних монастирів синодального періоду віднесемо статтю Г. Надтоки [5, с. 28]. Автор, досліджуючи історію православних монастирів України на початку XX ст. відзначав, що монастирі Київщини являли собою стародавні аскетичні центри та підкреслював, що своєрідною особливістю того періоду стало стрімке зростання жіночого релігійного аскетизму, особливо серед привілейованих верств суспільства. Про місце і значення Флорівського монастиря в духовному житті міста Києва XIX – початку XX ст. зазначено в статтях О. Крижановської [2]. Благодійницька діяльність Києво-Флорівського жіночого монастиря знайшла свою оцінку в статті Н. Лобанової [4]. Зазначені наукові праці лише фрагментарно й побіжно відображають історію Києво-Флорівського жіночого монастиря XIX – початку XX ст.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення соціально-економічного становища Києво-Флорівського жіночого монастиря та його значення в релігійному, культурному і суспільному житті міста XIX – початку XX ст. Ключовим завданням стало з'ясування специфіки діяльності цього монастиря та його ролі у формуванні культурного простору Києва.

Значний інтерес представляє питання про господарське життя монастиря, вплив державної економічної та соціальної політики на його становище та формування його соціального складу.

Важливими є також висвітлення питання заснування, розміщення та статусу обителі, її культурно-господарський комплекс та діяльність черниць. Варто також детально розглянути фінансово-економічне становище, чисельність і склад його жителів, подати коротку біографічну довідку настоятельниць обителі. На прикладі дослідження становища Києво-Флорівського монастиря показати історію жіночого чернецтва як частину соціально-економічної історії України XIX – початку XX ст., розкрити специфіку його внутрішнього життя.

Виклад основного матеріалу. Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир розташований в самому центрі міста Києва на Подолі, на східному схилі гори, що називалася Киселівською (раніше – Замковою, за іншою версією – Здихальницею), при церкві святих мучеників Флора і Лавра. Достеменна дата його заснування дослідникам досі невідома. З наявних джерел стає зрозумілим, що ця обитель існувала уже в 1566 р., коли грамотою польського короля Сигізмунда II Августа від 17 травня його було передано в спадкове володіння протопопа Якова Гулькевича. У XVII ст. Флорівський монастир отримав від гетьмана Павла Тетері підтверджуючий універсал на право володіння поселеннями Дмитровичами та Вишенками, а також користувався прихильністю гетьмана Д. Многогрішного [12, арк. 520].

На початку XVIII ст. за вказівкою російського царя Петра I в Києві здійснювалося будівництво Печерської фортеці та арсеналу. На заваді масштабування цього проєкту став Печерський Вознесенський жіночий монастир, що існував поблизу Києво-Печерської лаври з давніх часів. Тому в 1712 р. цей монастир було закрито, а його черниць переведено до Флорівської обителі. Сюди ж було передано і все нерухоме майно Вознесенського монастиря, яке суттєво приросло за часів управління цим монастирем матері гетьмана Івана Мазепи – Марії Магдалини. Збільшення чисельності черниць спонукало керівництво монастиря зайнятися його розбудовою. Зокрема, на місці маленької дерев'яної церкви було збудовано великий кам'яний храм на честь «Вознесіння Господнього», який у 1732 р. було освячено митрополитом Рафаїлом (Заборовським). З того часу монастир носить назву Вознесенський (Флорівський) [20, арк. 16].

Із запровадженням у 1764 р. російською імператрицею Катериною II церковної реформи, що передбачала секуляризацію церковних та монастирських земель, у 1786 р. до російської імперської скарбниці у Флорівського монастиря було відібрано його вотчини. Сам же монастир було зараховано до обителей першого класу з призначенням на його утримання скромної штатної суми в розмірі 3 654 руб. 80 коп. асигнаціями в рік. З 1786 р. і увесь синодальний період Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир відносився до неспільножительних обителей першого класу та перебував у єпархіальному підпорядкуванні.

1811 р. став трагічним для Флорівського монастиря [1, с. 315]. Під час великої пожежі на Подолі в монастирі загинуло більше 40 черниць, вигоріла його Вознесенська кам'яна церква та інші споруди. Черниць та послушниць, що вижили під час цього лиха, було тимчасово переведено до Пустинно-Миколаївського чоловічого монастиря, а його монахів перемістили до Києво-Печерської лаври.

На відновлення Києво-Флорівської обителі височайшим повелінням було асигновано 133 012 руб. Відновлення монастирського комп-

лексу упродовж 1811–1824 рр. контролював перший в історії міста Києва головний архітектор А.І. Меленський [16, арк. 59, 77]. Швидко відновили пошкоджені пожежею храми, збудували дерев'яні тимчасові келії для черниць. Поступово до початку 1830-х рр. всі дерев'яні споруди було замінено на кам'яні [12, арк. 521].

Культурний ландшафт монастиря формували його споруди. На території обителі розташовувалися п'ять кам'яних храмів з металевими покриттями дахів: Вознесенська (1732 р.), двоповерхова Микільсько-Тихвинська, Воскресенська (1820), Казанська (1841 р.), Троїцька цвинтарна церква (1857 р.). Під трьома церквами було збудовано глибокі погреби. Ігуменя та черниці мешкали в келіях, які розташовувалися у дев'яти кам'яних двоповерхових корпусах [8, арк. 27].

Упродовж усього XIX – початку XX ст. архітектурний ансамбль монастиря постійно розбудовувався і змінювався. Настоятельниці обителі докладали зусиль до збагачення внутрішнього оздоблення храмів, зміни і вдосконалення їх зовнішнього вигляду. Хрести та куполи церков вкривали позолотою, перебудовували келії, трапезні, двір. Територія монастиря була оточена кам'яним парканом з металевими накриттями, пофарбованими в золотий колір. Зовні та вся територія обителі завжди виглядала доглянутою, церкви і келії були чисто прибраними. В усьому проглядалася господарська рука його настоятельниць та насельниць [12, арк. 521].

Головним храмом Києво-Флорівського монастиря була Вознесенська церква, збудована у 1732 р. на честь Вознесіння Господнього. Храм мав чотири престоли: головний – на честь «Вознесіння Господнього», інші – на честь «Собору Пресвятої Богородиці», «В ім'я усіх Святих», на честь «Охтирської Богоматері». Переживши трагічні події пожежі на Подолі в 1811 р., цей храм було знову відновлено. Настоятельниці постійно дбали про його збереження і покращення інтер'єру та зовнішнього вигляду. Зокрема, у 1865 р. за ігумені Анни, а у 1900 за ігумені Євпраксії на стінах храму було відновлено живопис та позолочено церковні куполи і хрести. Упродовж 1904–1906 рр. було проведено капітальний ремонт будівлі: поновили живопис на стінах, перезолотили іконостас. Замінили підлогу, вікна та двері [18, арк. 2]. Поблизу храму розташовувалася кам'яна дзвіниця з позолоченими куполами і хрестами та келія для привратниці. У 1902 р. стараннями ігумені Євпраксії було збудовано новий кам'яний двоповерховий корпус з пекарнею для просфор.

Двопрестольна Микільсько-Тихвінська церква була двоповерховою. Її нижній поверх був кам'яним, теплим носив ім'я Святого Миколая. Тут розміщувалася ризниця. За переказами – це була колишня Флорівська церква, невідомо ким і коли її було збудовано. Верхній поверх було добудовано у 1818 р. за стараннями ігумені Смарагди (Набокової) і названо на честь Тихвинської Богоматері. У 1900 р. за часів управління монастирем ігуменією Євпраксією було позолочено куполи і хрести. Також було добудовано кам'яну келію, покриту металевим дахом [10, арк. 142].

Після пожежі 1811 р. коштом графині Анни Чернишової на території монастиря було збудовано однопристольну церкву на честь Воскресіння Господнього. Храм було освячено у 1824 р. За активної сподвижницької діяльності ігумені Євпраксії на початку XX ст. цю церкву було ще й реконструйовано.

У 1844 р. ігуменією Ювеналією було збудовано теплу трипрестольну церкву, названу на честь Казанської Богоматері. Її престоли було названо на честь Казанської Богоматері, Святих мучеників Флора і Лавра, Святого Іоана Богослова. У 1901 р. ігуменією Євпраксією цю церкву було ґрунтовно відремонтовано: відновлено настінний живопис та ікони, позолочено іконостас, замінено престоли, підлогу, пічне опалення, добудовано тамбур. У 1907 р., за вказівкою ігуменії Євпраксії було замінено і позолочено купол, його було прикрашено золотими зірками, хрест і кулю під ним позолочено [10, арк. 142].

Двопрестольну Троїцьку цвинтарну церкву разом зі дзвіницею було збудовано у 1857 р. за ігуменії Агнії. Головний престол було названо на честь Святої Трійці, другий – на честь Охтирської Богоматері. У 1900 р. ігуменією Євпраксією церкву в середині і зовні було капітально відремонтовано, оновлено куполи та хрести.

На території монастиря було збудовано дев'ять двоповерхових кам'яних келій, три одноповерхових кам'яних корпусів з мезоніном, один з яких був для настоятельниці, вісім одноповерхових флігелів. Усі ці будівлі були покриті металевим дахом. В одному з флігелів розмістили монастирську школу. Крім того, а території монастиря розміщувалися шістнадцять одноповерхових дерев'яних, критих металом флігелів, один з яких було вибудувано коштом вдови купця Марії Єрофеєвої [10, арк. 143 зв.]. З господарських споруд монастир мав великий сарай із сіновалом. Усі будівлі мали металеві дахи. Територію монастиря було обнесено суцільною кам'яною огорожею.

За межами його території було збудовано три кам'яних, з металевими дахами і з підвалами корпуси готелів для прочан та безхатьків, два сараї для карет та дві конюшні, дровники. У 1900 р. стараннями ігумені Євпраксії до корпусів монастиря та готелів було підведено каналізацію, згодом з дозволу та за підтримки митрополита Київського і Галицького Флавіана, збудовано водопровід [12, арк. 522 Ф. 183, оп. 1, спр. 541]. Станом уже на 1915 р. монастир з його готельним двором розкинувся на території 6 дес. 1305 сажнів (майже 71,5 кв. км).

Окремо варто розглянути соціальний склад черниць обителі. Річ у тім, що в синодальний період спостерігалася соціальна активність жіночого чернецтва. Дослідження послужних списків монастирів та аналіз статистичних даних їх звітів свідчать про помітне зростання чисельності чернечих жінок, що пояснюється низкою чинників: економічних, соціально-політичних, зростанням аскетичних настроїв, прагненням отримання освіти і самостійності.

Згідно з даними «Послужних списків монахів і монахинь Київської єпархії за 1836 р.» Києво-Флорівський монастир очолювала ігуменя Ювеналія [20, арк. 15]. Вона народилася в м. Могилеві Херсонської губернії. Була вдовою померлого надвірного радника Івана Михайлова. У 1815 р. її було прийнято послушницею у Києво-Флорівський жіночий, а у 1818 р. згідно указу Святійшого правлячого синоду отримала чернечий постриг від тодішнього настоятеля Києво-Миколаївського Пустинного монастиря архімандрита Варлаама. За належну поведінку та послушницькі і чернечі старання монахиня Ювеналія мала прихильність з боку монастирського та єпархіального начальства. Тому уже в 1819 р. митрополитом Київським і Галицьким їй було присвоєно звання благочинної монастиря з підписанням відповідної інструкції. У 1832 р. вона вже виконувала функції скарбниці монастиря, а після смерті ігумені Смарагди (Набокової) у 1834 р. тимчасово виконувала обов'язки ігумені. Остаточно була затверджена на цій посаді указом митрополита Київського і Галицького Євгенія від 26 вересня 1835 р. Обіймала цю посаду ігуменя Ювеналія до 1848 р. [6, арк. 10].

Станом на 1836 р. у Флорівському монастирі перебувало 62 черниці (віком від 43 до 103 років), 29 послушниць (віком від 36 до 68 років). Послушниці були переважно з Полтавської, Київської, Чернігівської, Подільської, Воронезької губерній. Це були вдови або неодружені жінки, які походили переважно з селян, містян, козаків, купецтва, священицьких родин. Число послушниць не було стабільним, але спостерігалися тенденції до зростання їх кількості при монастирі. Зокрема, буквально через рік їх було в цій обителі уже 72 особи [7, арк. 202].

У 1848 р. ситуація з чисельністю черниць суттєво змінилася. З 1848 по 1853 рр. монастирем управляла ігуменя Серафима. Монастир налічував 13 штатних і 39 позаштатних монахинь, 5 штатних і 97 заштатних послушниць. Також тут мешкала колишня ігуменя Тульського Успенського монастиря Клавдія з двома заштатними черницями. Також у монастирі був 1 священник та 4 диякони.

У 1854 р. очолила монастир 63-річна ігуменя Агнія, яка перебувала на цій посаді до 1865 р. Допомагали їй в організації управління монастирем скарбнича, ризнична та благочинна монахині. Станом на 1855 р. в обителі проживало уже 230 осіб, з яких було 13 штатних та 20 заштатних черниць, 105 рясофорних та 21 указних послушниць, решта послушниць – за згодою були на утриманні монастиря [9, арк. 37].

Однак уже в пореформений період на формування соціального складу і чисельності жіночого чернецтва мали вплив загальні соціальні, політичні та культурні чинники. Скасування кріпацтва дало можливість жіноцтву демонструвати незадоволення своїм становищем в сім'ї та суспільстві. Підтримуване тенденціями емансипації, фемінізації, модернізації, жіноцтво ставало на шлях руху від традиції до новації, заперечення традиційних цінностей, отримувало потужний мотив до зміни свого соціального статусу. Одним із таких статусів і ставало чернецтво.

Річ у тім, що за штатом монастирю дозволено було утримувати настоятельницю, 20 монахинь основного штату, 20 монахинь додаткового штату. Насправді ж станом на 1915 р. у монастирі перебували настоятельниця, 20 монахинь основного штату, 20 – додаткового, 104 зверхштатних монахинь, 62 указні послушниці, 770 послушниць на випробуванні, 4 світські особи. Загалом на цей рік у монастирі проживало 980 осіб [12, арк. 524].

Разом з тим, зберігаючи тяглість мотивів заснування жіночого монастиря, постригу, чернецтво помітно змінило свою функціональну характеристику, що стало наслідком імперської політики. У синодальний період жіночі монастирів стають багатофункціональними, поєднуючи різні соціальні ролі – господарську, фінансову, освітню і благодійницьку. Києво-Флорівському монастирю

у синодальний період вдалося організувати численні господарські служби і промисли, на яких щорічно працювали богомольці, що приїздили з навколишніх сіл, послушники та наймані працівники.

На території монастиря були й господарські споруди – дерев'яні комора і конюшня. Монастир мав пасіку з 50 вуликів, млин, який здавав в оренду за 780 руб. на рік. За 10 верст знаходився монастирський ставок, в якому розводили рибу для потреб обителі. З господарства також було 3 коней, 6 волів та 5 корів. Монастир володів 158 дес. обробленої землі, 100 дес. невдобок та 30 дес. лісу. По господарству тут працювали не лише черниці, а й найняті працівники, яких при монастирі станом на 1848 р. налічувалося 11 осіб [8, арк. 28].

Наприклад, станом на 1855 р. монастир володів уже трьома хуторами: один знаходився у селі Ходосівка, другий – у селі Лісники, згодом було приєднано і село Козин. Усі ці хутори і села розміщувалися в межах Київського повіту. Також монастирю належало село Воскресенська Слобода на території сусідньої Чернігівської губернії. Також монастир мав і млини: водяний млин на річці Стугна із зарибненим ставом. З дозволу єпархіального начальства цей млин монастир здавав в оренду, яка приносила прибуток розміром у 300 руб. сріблом на рік. Другий млин, також водяний, у селі Ходосівка з невеликою земельною ділянкою при ньому, був наданий від казни для забезпечення борошном та крупами потреб монастиря [9, арк. 38 зв.].

У пореформений період спостерігається помітне укрупнення культурно-господарського комплексу Києво-Флорівської обителі. Активно будувалися нові і розширювалися старі культові, житлові та господарські монастирські споруди. Окрім цього активно розширюються й земельні володіння обителі. Усе це сприяло суттєвому зростанню доходів цієї релігійної установи. У господарстві монастиря простежуються капіталістичні риси, які проявлялися в тому, що в обителі працювали наймані робітники, з якими укладали контракти. Також у кредитних установах монастир накопичував значні капітали. Однак, наявність значного числа послушниць, що були для нього безкоштовною робочою силою, гальмувала його подальшу капіталізацію і не сприяла якісному розвитку господарства.

Так, уже станом на 1915 р. монастир володів 269 дес. землі. Ці монастирські землі та угіддя розміщувалися на різних ділянках. Зокрема, ділянка розміром 5 дес. 373 сажнів знаходилася по Старонаводницькій вулиці на Печерську в Києві. Тут було збудовано дерев'яний одноповерховий шестикімнатний дім, дерев'яний сарай для дров та погріб. Ця земельна ділянка і дім були пожертвувані графинею Анною Чернишовою у 1824 р. Однак, річний дохід цієї садиби не покривав витрат на її утримання. Також монастир отримав заповіт після смерті київського містянина Володимира Броварова. Це була садиба по Іванівській вулиці в Старокиївській ділянці. Відповідно до волі заповідача та з дозволу київського єпархіального начальства, цю ділянку було у 1905 р. продано за 12 тис. руб. Виручену суму було внесено в Київську контору Державного банку довічним вкладом і отримано білет Державної комісії погашення боргів [10, арк. 144].

Крім того, монастир мав у своєму володінні також садибну землю з садом та городом розміром у 1 дес. 200 сажень в селі Ходосівка Київського повіту. На цій ділянці знаходилися три старих вкритий соломою дерев'яних будинки, кухня, хата для робітників, три дерев'яних критих соломою сараї для худоби та птиці, комора, колодязь, викопаний за розпорядженням ігумені Євпраксії у 1899 р. Тут знаходився і дерев'яний борошномельний млин, однак через збитковість його утримання, за розпорядженням єпархіального начальства у 1904 р. його було закрито. Землі тут було 11 дес. 1000 сажнів, з яких обробленої – 6 дес. 500 сажнів, сінокісної – 2 дес. 2100 сажнів, під вигоном – 1 дес. 600 сажнів. Невдобок під глинищем, обривом, очеретом, хащами, ставком і греблею – 34 дес. 2258 сажнів. Загалом у селі Ходосівка монастир володів 46 дес. 858 сажнями землі.

Мав монастир своє господарство і поблизу села Лісники Київського повіту. Це було кілька земельних ділянок різного призначення загальним розміром 37 дес. 850 сажнів. Тут монастир мав також 950 сажнів орної землі, 2 дес. 100 сажнів під сінокосами, під монастирським лісом було 27 дес. 450 сажнів, під піском 6 дес. 1350 сажнів. На одній земельній ділянці розміром 1900 сажнів знаходився монастирський сад з пасікою на 150 вуликів. Там же був старий двокімнатний дерев'яний будинок, клуня, глиняний сарай критий соломою для худоби, дровітня. Мед з пасіки використовували для потреб черниць, а віск здавався на свічний завод в обмін на готові воскові церковні свічки [10, арк. 144].

Біля села Хамбикове Київського повіту монастир мав також у володінні садибної землі із садом та городом розміром 1 дес. 1200 сажнів. Тут було

побудовано дім з дерев'яних брусів. Він був покритий соломою, мав чотирі кімнати і кухню. У господарстві було дві комори для зерна і борошна, сараї для худоби, сіна й соломи, дров, погріб. Тут же знаходився монастирський млин. За описами, це була добротна споруда довжиною 18 аршинів, шириною – 12 аршинів, висотою – 8 аршинів. Млин мав 4 водяних коліс, 4 – вітряних, 4 основних та 5 каменів для оброблення проса. Біля млина розміщувалася клуня, де було встановлено чавунну соломорізку, що приводилася в рух водяним колесом. Під вигоном, ставком, греблею і вулицею разом з садибною ділянкою тут монастир мав 27 дес. землі [10, арк. 144 зв.].

Біля села Козине Київського повіту на Великодмитрівських луках монастирю належало сінокісної землі 56 дес. Біля Воскресенської Слобідки Остерського повіту Чернігівської губернії було 1 дес. 2200 сажнів садибної землі з городом. За розпорядженням ігумені Євпраксії у 1907 р. на ній було збудовано два дерев'яних будинки, склад, клуня, погріб, три корівники, шестикімнатний дерев'яний будинок з мезоніном, колодязь. Під будинком і городом садибної землі 2 дес. 800 сажнів. Будинок було збудовано у 1883 р. коштом колишнього настоятеля Києво-Печерської Ольгинської церкви, священника Володимира (Сольського) для літнього перебування вихованок монастирського училища. Орної землі було 1 дес. 2000 сажнів, сінокосів – 52 дес. 1700 сажнів, невдобок – 30 дес. 2300 сажнів (під болотом, хащами, піском, дорогою та озером). Усього тут монастир мав 89 дес. 1800 сажнів [11, арк. 513].

Крім того, на користь монастиря та його причту в банку лежали 117 829 руб., із яких в недоторканних паперах обраховувалися в сумі 115 759 руб., зокрема, в Дворянському земельному банку та Острогозькому громадського банку [12, арк. 522].

Для штатного утримання зі скарбниці через Київське губернське казначейство монастирю надходили кошти в сумі 3 141 руб. 50 коп. щороку. Доходами обителі були і монастирські церковно-економічні суми. Наприклад, у 1915 р. вони включали доходи: від продажу місць на монастирському цвинтарі (4 995 руб.), пожертви від небайдужна благодійників на потреби обителі (625 руб.), гаманцевого збору (527 руб. 80 коп.), кружечні пожертви (1 100 руб.), відсотків від капіталів (4 390 руб. 97 коп.), від внесків за келії (11 600 руб.), від продажу свічок і їх недопалків (3 882 руб. 40 коп.), від продажу проскурок (4 650 руб.), від поминальних заходів (1 100 руб.), від продажу листків молитов (24 руб.), від запису в синодик (1 380 руб.), казенного утримання на школу (705 руб. 60 коп.), допоміжного утримання монастиря (390 руб.), прибутків по іконній лавці (6 624 руб. 40 коп.), від продажу худоби (1 855 руб.). Загалом, дохід монастиря у 1915 р. становив 46 049 руб. 80 коп. [12, арк. 522].

Маючи таке господарство, монастир забезпечував себе всім необхідним для життя, а також утримував в належному стані монастирські собори, храми, келії та господарські споруди. Коштом монастиря утримувалися навчальні та лікувальні заклади. Зокрема, витратними статтями монастиря у цьому ж 1915 р. були наступні [12, арк. 522].

У XIX – на початку XX ст. православні монастирі України славилися своєю широкою просвітницькою та благодійницькою діяльністю. Складне матеріальне становище значного числа населення та відсутність його соціального захисту на державному рівні, спонукала православні монастирі Київської єпархії до активного благодійництва. При багатьох обителях єпархії відкривалися і успішно діяли лікарні, аптеки, богадільні, готелі для прочан та жебраків. У богадільнях доживали свій вік немічні послушниці та монахині [4, с. 202]. Так, уже з 1828 р. у Києво-Флорівському жіночому монастирі функціонувала богадільня на 55 ліжок [1, с. 316]. До 1915 р. діяльність цієї богадільні розширилася. Тут було обладнано приміщення для пристарілих чернечих осіб на 80 ліжок. Стараннями ігумені Євпраксії у 1914 р. було відкрито лікарню на 5 ліжок виключно для монастирських осіб. Усі ці заклади перебували на повному монастирському утриманні і забезпечені [19, арк. 98 зв.].

Активною була й просвітницька діяльність монастирів. При них створювалися церковно-парафіяльні школи та училища з досить багатими бібліотечними фондами. Зокрема, й при Києво-Флорівському жіночому монастирі з 1870 р. існувало двокласне училище, в якому навчалося тоді 36 дівчаток [1, с. 316]. Це училище перебувало на повному монастирському утриманні. У 1895 р., унаслідок потужної пожежі, приміщення училища вигоріло вщент. Однак, уже у 1903 р. за активної діяльності ігумені Євпраксії, єпархіальною Училищною радою було виділено 3750 руб. На ці кошти було збудовано корпус нового одноповерхового училищного будинку. Внутрішнє оздоблення було здійснено коштом монастиря. Обитель виділила на це 3 444 руб. 90 коп., що дозволило завершити його облаштування до кінця 1914 р. Уже з 12 січня 1915 р. розпочала свою

Таблиця 1

Грошові витрати Києво-Флорівського жіночого монастиря у 1915 р.

№ з/п	Статті витрат	Суми
1.	Виплати боргу та % позики Управлінню каси взаємодопомоги духовенства Київської єпархії	15 832 руб. 24 коп.
2.	Пожертви на потреби війни і на виготовлення церковного начиння	1 045 руб.
3.	На купівлю воскових свічок, борошна для проспор і вина для богослужіння	4 355 руб.
4.	Оплата ремонтних робіт	2 397 руб.
5.	Оплата матеріалів для ремонтів: ліс, цегла, залізо-скоб'яні вироби, пісок, глина, фарби тощо	2 470 руб. 75 коп.
6.	На видачу причту платні, відсотків, квартирних, за служіння панахид; на видачу чернечим платні, відсотків, на підготовку трапези на великі свята тощо	6 495 руб. 85 коп.
7.	Купівля дров	1 911 руб.
8.	Платня лікарю за лікування чернецтва упродовж 1915 р. з видачею їм ліків	500 руб.
9.	На сплату судових витрат	169 руб. 14 коп.
10.	Сплата за користування водою, купівлю гасу	468 руб. 86 коп.
11.	Утримання будинку настоятеля, богадільні, лікарні	1 608 руб. 45 коп.
12.	На утримання хуторів, плата робітникам	1 350 руб.
13.	Страхування будівель на випадок пожежі, страхування білетів, промислові свідоцтва на млин, земський і губернський збори, податки на нерухоме майно, коней, млин, каналізаційний збір	1 430 руб. 85 коп.
14.	Бланки для звітності, за зберігання відсоткових паперів в Державному банку, на виписку відомостей, збільшення виплат працівникам консисторії	570 руб. 83 коп.
15.	Утримання готелю і будинку по Старонаводницькій вулиці	477 руб. 23 коп.
16.	Збирання трави на луках, перевезення сіна, купівлю проса	595 руб.
17.	Купівлю печеного хліба для богадільні	564 руб.
18.	Очистка димових труб, наповнення льодника, пиляння дров, оплата слюсарні, кузні	437 руб. 91 коп.
19.	Купівля вівса, соломи, збруї, смоли, віників, оплата за переїзд мосту і шосе на Деміївці	412 руб. 23 коп.
20.	Купівля для лавки ікон, хрестів, квітів, галантерейних речей, картин	2 520 руб. 60 коп.
21.	Казенних сум на школу	705 руб. 60 коп.
Усього		46 317 руб. 68 коп.

роботу однокласна школа для дівчаток на 70 осіб [12, арк. 524 зв.].

Висновки. Оскільки ще з другої чверті XVIII ст. Православну церкву та її монастирі в Російській імперії було вбудовано в загальнодержавну бюрократичну систему, то в своїй вищій інстанції всі обителі підпорядковувалися верховній владі російського імператора. Державною установою, яка безпосередньо управляла Православною церквою та її монастирями був Святійший правлячий синод. На місцях обителями управляли єпархіальний архієрей і духовні консисторії. Єпархіальний архієрей призначав собі на допомогу для управління обителями благочинного монастирями. У синодальний період монастирі перебували в складній системі управління. У самих монастирях усі важелі управління зосереджувалися в руках настоятелів. Такий авторитарний стиль управління монастирями сприяв підтриманню в них суворої дисципліни і дотримання монастирських «уставів».

Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир, заснований в середині XVI ст., у синодальний період з його черницями та раціональним господарством служив своєрідною моделлю для наслідування іншим православним обителям, і не лише Київської єпархії. Монастир представляв собою потужний архітектурно-господарський комплекс. Основна його частина розміщувалася у Києві на Подолі. Архітектурний ансамбль монастиря упродовж синодального періоду зазнавав якісних змін. Основу господарської діяльності обителі формували землеробство, млинарство та промисли, яке концентрувалося на хуторах та в селах, на території яких земельні угіддя належали монастирю. Соціально-економічні зміни в державі позитивно вплинули і на фінансово-господарське становище обителі.

Фінансова та господарська міць монастиря дозволяла йому здійснювати успішну просвітницьку та благодійницьку діяльність. Києво-Фло-

рівська жіноча обитель завжди користувалася повагою і авторитетом серед населення, про що свідчить зростання чисельності його черниць та послушниць, особливо в пореформений період.

Список літератури:

1. Денисов Л.И. Православные монастыри Российской империи. М.: Издание А. Д. Ступина, 1908. 984 с.
2. Крижановська О. О. Флорівський монастир у духовному житті Києва: XIX – початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2000. С. 236–245.
3. Крижановська О. Києво-Флорівський (Вознесенський) жіночий монастир в документах та матеріалах XVI – початку XX ст / Відп. ред. О. П. Реєнт ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К., 2001. 98 с.
4. Лобанова Н. П. Благодійні заклади при Києво-Флорівському, Спасо-Ржищевському та Лебединському Миколаївському жіночих монастирях. *Наукові записки: збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2004. Вип. LVII (57) : педагогічні та історичні науки. С. 198–222.
5. Надтока Г. Православні монастирі в Україні 1900–1917 років. *Українське релігієзнавство*. 1998. С. 22–28.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Ф. 183. Оп. 1. Спр. 1. 253 арк.
7. ЦДІАК України. Ф. 183. Оп. 1. Спр. 12. 240 арк.
8. ЦДІАК України. Ф. 183. Оп. 1. Спр. 54. 112 арк.
9. ЦДІАК України. Ф. 183. Оп. 1. Спр. 121. 212 арк.
10. ЦДІАК України. Ф. 183. Оп. 1. Спр. 429. 19 арк.
11. ЦДІАК України. Ф. 183. Оп. 1. Спр. 539. 862 арк.
12. ЦДІАК України Ф. 183. Оп. 1. Спр. 541. 845 арк.
13. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 196. 3 арк.
14. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 242. 2 арк.
15. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 284. 4 арк.
16. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1012. Спр. 1717. 108 арк.
17. ЦДІАК України. Ф. 167. Оп. 1. Спр. 111. 64 арк.
18. ЦДІАК України. Ф. 167. Оп. 1. Спр. 538. 9 арк.
19. ЦДІАК України. Ф. 167. Оп. 1. Спр. 800. 162 арк.
20. ЦДІАК України. Ф. 167. Оп. 1. Спр. 802. 882 арк.
21. ЦДІАК України. Ф. 167. Оп. 2. Спр. 164. 6 арк.
22. ЦДІАК України. Ф. 167. Оп. 2. Спр. 180. 6 арк.

Chuchalin O.P. THE ASCENSION CONVENT (KYIV): HISTORY OF ORIGIN, SOCIAL COMPOSITION AND FINANCIAL ACTIVITIES BETWEEN THE 19th AND EARLY 20th CENTURIES

The article delves into the founding history, economic growth and social structure of the Ascension Convent (Kyiv) during the synodal period. It was founded in the mid-16th century, experiencing its zenith during this particular time. Between 1786 and 1917, it held status among the top-tier convents with individual living quarters, under the jurisdiction of the Kyiv Eparchy. The Ascension Convent was led by abbesses.

Throughout the 19th to the early 20th century, the architectural and economic landscape of the convent underwent continuous expansion and transformation. Its abbesses were proactive in enhancing the interior décor of the churches, refining their outward appearance and broadening the available material and economic resources. Besides, the convent's financial backbone was built upon its land holdings, mills, industries and investments in banks. Following the reforms, there was a notable rise in the number of nuns and novices. This growth can be attributed to the easing of estate restrictions, attracting individuals from lower social strata, alongside the convent's increased economic prowess, enabling it to provide employment and sustenance to a larger community. The convent's administration efficiently managed various economic ventures, engaging devout workers from neighbouring villages, novices and hired labourers on an annual basis.

Finally, the article shows that the Ascension Convent, alongside its economic pursuits, was involved in educational and charitable initiatives. These included running a two-grade girls' school, an almshouse, a hospital and a residence for elderly and infirm nuns.

Key words: *Orthodox Church, the Ascension Convent (Kyiv), abbess, an architectural complex, financial activities, charity.*